

УДК 347.9

В.Є. Прущак,

начальник юридичного відділу, асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Анотація. Дана наукова стаття присвячена дослідженню правових основ врегулювання спору за участю судді за Цивільним процесуальним кодексом України. В статті сформульовано власне визначення врегулювання спору за участю судді, приділено увагу порядку проведення процедури, визначено практичні аспекти її проведення.

Ключові слова: врегулювання спору за участю судді, суддя-посередник, етапи процедури, узгодження позицій.

Постановка проблеми. Суспільним феноменом, що супроводжує людство на всіх етап його існування та набуває найбільшої кульмінації у часи стрімкого внутрішньо та зовнішньоекономічного політичного та соціального зростання — є спір, що спонукає збільшувати активність осіб, чії законні права порушені, звертатися за захистом до судової системи. Однак, в умовах подальшої розбудови нашої правової держави, процесу демократизації та гуманізації судового процесу, прагнення до більш ефективного, зваженого та якісного цивільного судочинства, постає необхідність оптимізації моделювання судової системи, удосконалення нормативно-правової бази України та розширення можливостей застосування альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів, одне з центральних місць серед яких і посідає такий спосіб як врегулювання спору за участю судді. Запроваджений даний інститут 03.10.2017 року з моменту прийняття

Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1]. Враховуючи, що на теперішній час правові основи та порядок здійснення даної процедури не є достатньо вивченими, вважаємо за доцільне провести аналіз нового для України інституту, розвиток якого став наслідком євроінтеграційних зусиль України та реформування вітчизняного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Проблеми запровадження альтернативних судочинству способів вирішення спорів висвітлюють у своїх наукових роботах безліч зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема: Жан А. Миримановф, Н.Н. Леннуар, Д.С. Міхель, С.С. Алексєєв, В.М. Ведяхін, Н.М. Грень, З.В. Красіловська, Н.А. Мазаракі, О.М. Спектор, Т.А. Цувіна та інші. Хоча безпосередньо інститут врегулю-

вання спору за участю судді, як один із видів альтернативних способів вирішення спорів, і залишається поза необхідною увагою як науковців, так і практиків, дані фундаментальні дослідження вчених формують підґрунтя для подальшого вирішення проблем у цій сфері, становлення і розвитку даного інституту в період судової реформи в Україні.

Метою статті є формулювання визначення терміну «врегулювання спору за участю судді», здійснення правового аналізу етапів проведення даної процедури в цивільному процесі та дослідження проблемних питань, які можуть мати місце в застосуванні врегулювання спору за участю судді на практиці.

Виклад основного матеріалу. Одним із стримуючих факторів, що стають перешкодою для ефективного та стрімкого запровадження інституту врегулювання спору за участю судді в національний механізм захисту охоронюваних законом прав, свобод та інтересів є відсутність чітко окресленого визначення даного способу вирішення цивільно-правових спорів та розуміння поетапного порядку його здійснення.

В.В. Яковлев визначає процедуру врегулювання спору за участю судді як форму судового примирення, змістом якої є діяльність судді, що здійснює провадження у справі, яка спрямована на мирне урегулювання спору між сторонами процесу [2, с. 139-151]. На нашу думку, таке визначення не є занадто вдалим, адже обмежує мету застосування даної процедури та не визначає повною мірою власне термін, а вказує лише на мирне врегулювання спору між сторонами процесу як результат його врегулювання за допомогою судді.

Більш вдалим слід вважати визначення даного інституту, що надається

Кисельовою Т. в рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» (2017 рік). Вона підкреслює, що процедура врегулювання спору за участю судді є спеціальною судовою процедурою, яка дозволяє судді, в провадженні якого знаходиться справа, брати участь у врегулюванні спору сторін до початку розгляду справи по суті і за взаємною їхньою згодою, та як наслідок виносити рішення по справі [3].

Аналізуючи зміст Цивільного процесуального кодексу України, можна зробити висновок, що законодавець під процедурою врегулювання спору за участю судді розуміє проведення протягом розумного строку у формі спільних та (або) закритих нарад врегулювання спору за участю судді за згодою сторін до початку розгляду справи по суті задля досягнення врегулювання спору [4].

Узагальнюючи наведені точки зору, вважаємо за доцільне в сучасному розумінні визначити «врегулювання спору за участю судді» як переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти взаємоприйняттого мирного врегулювання спору за підтримки нейтрального неупередженого посередника — судді, що за допомогою власних професійних навичок та знань визначає суть проблеми, допомагає сторонам вступити у прями перемовини з метою розуміння власних інтересів, оцінки можливого компромісу та винаходження спільного рішення щодо проблеми.

Порядок призначення та здійснення даної процедури окреслюється п'ятьма статтями ЦПК України, які передбачають основні етапи процедури без чіткого обмеження процесуальних рамок, що дає можливість

забезпечувати дотримання принципу гнучкості та відносної її неформальності задля ефективного адаптування до конкретного виду спорів.

Першим етапом процедури врегулювання спору за участю судді, на нашу думку, є підготовчий, метою якого слід вважати прийняття рішення щодо звернення до процедури врегулювання спору за участю судді, зупинення провадження у справі, висення відповідної ухвали.

Для вирішення основного завдання даного етапу сторони, або одна із сторін (при наявності згоди й іншої сторони), за ініціативою суду або самостійно звертаються з усними та/або письмовими заяви/клопотання до початку розгляду справи по суті задля досягнення мирного врегулювання цивільно-правового спору шляхом застосування даної процедури, що фіксується у відповідній ухвалі суду, якою одночасно зупиняється провадження у справі задля процесуальної економії часу.

Ухвала про проведення врегулювання спору за участю судді має відображати правові умови і підстави для проведення врегулювання спору за участю судді та факт добровільного й особистого волевиявлення сторін щодо проведення даної процедури, визначати строки і порядок її проведення та бути постановленою одноособово суддею-доповідачем, за участю якого і буде здійснюватися процедура врегулювання спору, незалежно від того, в якому складі відбувається розгляд справи.

З дня постановлення ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді починає свій перебіг строк, відведений законодавцем задля забезпечення своєчасного та швидкоплинного подолання суперечностей між сторонами спору мирним шляхом.

Даний строк закріплюється статтею 205 ЦПК України та передбачає, що врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, верхня гранична межа якого не може перевищувати тридцяти днів.

Оціночну категорію «розумний строк» слід розуміти як строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту [5]. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед суду); характер процесу та його значення для заявника (справи «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року, «Смірнова проти України» від 08 листопада 2005 року та інші).

Таким чином, суд у кожному конкретному випадку визначається із тривалістю процедури на власний розсуд, проте обов'язком суду є визначити такий строк, що був би достатнім для введення сторін у процес конструктивних переговорів, з'ясування підстав та предмету позову, підстав заперечень сторін, проведення спільних та (або) закритих нарад, запропонування сторонам шляхів мирного врегулювання спору та постановлення ухвали про припинення врегулювання спору.

Наступним етапом процедури врегулювання спору за участю судді є переговорний етап, що може відбуватися у формі закритих нарад та/або у формі спільних нарад. Спільні наради передбачають участь всіх сторін ци-

вільно-правового спору, їх представників та безпосередньо судді. Закриті наради передбачають участь судді та кожної із сторін окремо.

Не дивлячись на те, що обрання методики проведення врегулювання спору за участю судді та порядок використання комунікативних технологій покладаються на розсуд судді, вважаємо, починати процедуру необхідно із проведення першої спільної наради, аби у сторін не виникало сумнівів щодо незалежності та неупередженості судді. На початку проведення першої спільної наради на суд покладається обов'язок проінформувати та роз'яснити сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору, окреслити коло процесуальних прав і обов'язків сторін, а також правові наслідки процедури. Закриті ж наради проводяться за ініціативою судді, у разі якщо спільні стають неможливими через напружену атмосферу, надмірну емоційність сторін та не бажання сторін вступати у переговори.

Коло повноважень, наданих судді під час здійснення процедури, окреслюються допустимий ступінь його активності, який не може виходити за певні рамки. Так, під час проведення спільних нарад суд задля з'ясування підстав, предмету позову та підстав заперечень, а також задля розуміння сторонами їхніх повноважень, надає можливість особам, що беруть участь у процедурі, висловити власну позицію з приводу виниклої спірної ситуації. На цій стадії суд остаточно визначає коло фактів, які підлягають встановленню та обставини, які кожна із сторін повинна довести, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та може запропонувати сторонам можливий на його думку шлях подолання суперечностей.

Поведінка учасників спору під час його врегулювання характеризується певною раціональною діяльністю, адже сторони оформляють свої інтереси у вигляді конкретних цілей, вибирають шляхи їх досягнення, визначають способи завершення тощо [6, с. 272]. І задля досягнення максимальної ефективності процедури з метою узгодження інтересів сторін і досягнення ними взаємоприйнятної угоди суд також може приймати участь в обговоренні і розгляді сторонами наявних розбіжностей, задавати сторонам питання і просити їх дати необхідні пояснення та здійснювати інші дії, що не суперечать чинному законодавству.

Законодавець передбачає можливість судді звертати увагу сторін на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору під час закритих нарад, тим самим забезпечувати швидке досягнення результату, який має відповідати інтересам обох сторін.

Проте наголошуємо, що здійснювати дані повноваження суд має на основі принципу рівності сторін, що регламентований Міжнародними актами Економічної та Соціальної ради ООН, кореспондується з нормами ЦПК України та означає, що під час виконання своїх судових обов'язків суддя зобов'язаний поважати честь і гідність усіх учасників цивільного процесу, здійснювати правосуддя на засадах їх рівності перед законом і судом, не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихильність чи упередженість до будь-якої особи або групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи [7]. Таким чином, суддя не може звернути увагу під час закритої наради з однією із

сторін на судову практику в аналогічних спорах, чи вказати на варіанти мирного врегулювання спору, а іншій стороні — ні, адже це стає грубим порушенням принципу рівності сторін.

Закінчується процедура врегулювання спору за участю судді у зв'язку з настанням обставин, які обумовлюють неможливість подальшого її проведення. Позитивний або негативний розвитком подій залежить безпосередньо від усвідомлення та прийняття сторонами власних домовленостей в ході процедури, правильно обраної техніки її здійснення й досвіду судді-посередника.

Так, позитивним результатом проведення врегулювання спору за участю судді є досягнення сторонами на підставі взаємних поступок і домовленостей згоди, яка приймається у формі мирової угоди між сторонами, що в обов'язковому порядку затверджується судом та приєднується до матеріалів справи.

Вважаємо, що завершення процедури врегулювання спору за участю судді мировою угодою дає змогу як сторонам вільно обрати різноманітні варіанти примирення, так і судді процесуально «розділити» та задовольнити інтереси обох сторін, що не є можливим при судовому розгляді, рішення якого найчастіше зобов'язує суд вирішити спір на користь однієї із сторін. Таким чином, наслідком позитивного завершення врегулювання спору за участю судді є затвердження судом мирової угоди як своєрідного акту, що декларує закінчення переговорної процедури і забезпечення досягнення сторонами спільного варіанту вирішення цивільно-правового спору.

Позитивним завершенням процедури врегулювання спору за участю судді можна також вважати звер-

нення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду. Враховуючи, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, у разі якщо позивач, який на власний розсуд розпоряджається процесуальними правами, заявив вимогу щодо залишення позовної заяви без розгляду, обов'язком суду є її прийняття та постановлення відповідної ухвали. Іншим позитивним варіантом виходу сторін з процедури є відмова позивача від позову або визнання позову відповідачем. Дані способи ґрунтуються на принципі диспозитивності та являють собою вільне волевиявлення або позивача, метою якого є відмовитися від судового захисту власних вимог, викладених у позові, або відповідача, спрямованого на припинення спору з позивачем. У разі, якщо дані рішення сторін не є наслідком протиправних дій з боку протилежної сторони, є законними та не порушують прав, свобод чи інтересів інших осіб, на суд покладається безумовний обов'язок припинити врегулювання спору за участю судді та постановити відповідні ухвали, передбачені чинним законодавством.

Другий варіант — припинення врегулювання спору за участю судді через не досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення. Враховуючи, що врегулювання спору за участю судді є добровільною процедурою, яка відбувається лише за згодою сторін, то припинення даної процедури в такому випадку можливе або за ініціативою сторін спору, судді, або через закінчення строку на її проведення.

Таким чином, процедура врегулювання спору за участю судді може бути завершена шляхом подання стороною письмової заяви про припинення врегулювання спору за участю

судді. Тобто, одна із сторін, або обидві сторони на будь-якій стадії врегулювання спору за участю судді мають право на одностороннє добровільне волевиявлення, спрямоване на припинення переговорного процесу щодо взаємоприйняттого подолання суперечностей до закінчення граничного терміну, передбаченого законодавцем на проведення даної процедури, повідомивши про це іншу сторону та суд.

Ініціатором завершення процедури врегулювання спору за участю судді окрім сторін цивільно-правового спору, може бути і суддя. Законодавцем передбачена можливість припинення процедури суддею у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін. На нашу думку, під затягуванням даної процедури слід розуміти небажання сторін досягти правової консенсуальності, швидко та з користю для обох розв'язати непорозуміння та навмисне створення будь-якою із сторін умов задля неефективної комунікації (небажання спілкуватися, надавати пропозиції щодо шляхів врегулювання спору, обговорювати умови його розв'язання, ігнорування та неявка на спільні/закриті наради).

Ще однією підставою припинення врегулювання спору за участю судді є закінчення тридцятиденного терміну з дня постановлення ухвали про проведення врегулювання спору за участю судді.

Наслідком негативного завершення процедури врегулювання спору за участю судді через не досягнення сторонами відповідних домовленостей стає подальший розгляд справи, що здійснюється не суддею-доповідачем, який проводив дану процедуру, а суддею, що визначається Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою з урахуванням

спеціалізації та рівномірного навантаження для кожного судді, за принципом випадковості. Передбачена законодавцем норма щодо заборони судді, який проводив процедуру врегулювання спору, брати участь у подальшому розгляді цієї справи забезпечує дотримання основоположних принципів цивільного судочинства: справедливості, нейтральності та неупередженості судді, конфіденційності. Адже, під час проведення даної процедури судді стають відомі певні обставини, факти, інформація, що не підлягають розголошенню, однак можуть безпосередньо вплинути на подальший розгляд справи, таким чином продовження розгляду справи суддею, що брав участь у врегулюванні спору, може викликати суб'єктивну позицію суду щодо їхньої оцінки.

Висновки. Отже, основним недоліком ефективного впровадження інституту врегулювання спору за участю судді в систему цивільного судочинства України є відсутність як чітко сформульованого терміну, так і досконалого розуміння процедури проведення такого альтернативного судочинству способу захисту порушених прав та інтересів учасників цивільно-правового спору. Викладене дає підстави стверджувати, що під процедурою «врегулювання спору за участю судді» слід розуміти переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі досягти взаємоприйняттого мирного врегулювання спору за підтримки нейтрального неупередженого посередника — судді. Зважаючи на результати приведеного вище дослідження, вважаємо за доцільне необхідність умовно розділити процедуру врегулювання спору за участю судді на такі етапи: перший

етап — підготовчий (вступний), який передбачає організаційні процедури до початку проведення врегулювання спору за участю судді; другий етап — переговорний — основоположний і найважливіший етап, направлений на безпосереднє врегулювання цивільно-правового спору між його учасниками; третій етап — заключний — припинення врегулювання спору за участю судді шляхом досягнення або не досягнення компромісу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
2. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Випуск 26, 2017 р. В.В. Яковлев. — С. 139-151.
3. Т. Кисельова, Л. Романадзе, Відмінності медіації від процедури врегулювання спору за участю судді, 2017.
4. Цивільний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492). [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» №11 від 17.10.2014 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.
6. Анцупов А.Я. Конфликтология : учеб. для вузов / А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов. — М. : ЮНИТИ, 1999. — 507 с.
7. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. № 2006/23. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_j67.

Прущак В.Е.

Правові основи врегулювання спору за участю судді.

Анотація. Данная научная статья посвящена исследованию правовых основ урегулирования спора при участии судьи по Гражданскому процессуальному кодексу Украины. В статье сформулировано собственное определение урегулирования спора при участии судьи, сосредоточено внимание на порядке проведения процедуры, определено практические аспекты ее проведения.

Ключевые слова: урегулирование спора при участии судьи, судья-посредник, этапы процедуры, согласование позиций

V. Prushchak

The legal basis for settling a dispute with the participation of a judge.

Summary. This article deals with the legal basis for settling a dispute with the participation of a judge under the Civil Procedural Code of Ukraine. A definition of a dispute with the participation of a judge is grounded in the article, attention is also paid on the mechanism of the procedure and the practical aspects of their conduct were determined.

Keywords: settlement of dispute with the participation of a judge, judge-mediator, procedure stages, coordination of position